

ԼԵՂՈՒՄԱՆԱԿԱՆ

ՀԱՅՏԵՐԵՆ ԵՆ ԴՐԱՅԻՆ ԼԵՂՈՒՄՆԵՐԸ

Ո.

ՀԱՅՏԵՐԵՆԻ ԶՈՅՆԱԿԱՆ ԳՐԱԹԹԵՆ ՄՐԱՄԻՆ ՆՆԽԱԿԱՆԳ ԳԻՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

(Երասմուս-Բոնիս)

§ 42. Միջմիտութեամբ յառաջ եկած երկ-
րորդական շարք մ'աւելի հին ալ է (§§ 42—
44). Եւրոպայ արդէն ծանօթ էր թէ Վել բառը՝
սեռ. *վել*, որ կը կշտ լատ. *medius* եւն հետ,
ը (ծագած ձէ, հնդեւր. *միլ*) ծայրէն յառաջացած
երկրորդաւ մ'ուշի եւ ըստ այսմ պէտք է ընա-
կանապէս հնդեւր. *ելէ* ծագած չ ծայրին, եւ
հնդեւր. *միլ* յառաջ եկած ճի առջեւ ալ նոյն
գործացման ապասել: Բայց արգ՝ որովհետեւ ես՝
վեր § 33, ապացոյցի որ հնդեւր. *բմառագառ*-
տականաց *բմականաց* ալ ձեւը հայերէնի մէջ նա-
խապէս *ե՛լ*, *ցի* եւն կը հնդեւր, ուստի պէտք է ան-
պատճառ այս բաղադրութեանց առջեւ ալ փոխա-
նակ հնդեւր. *ե* ծայրաւորի մը՝ շեշտաւոր վանկին
մէջ է, իսկ շեշտին նախորդաց վանկին մէջ չ ապա-
սել: Այսպէս տեսական քննութիւններով ալ կը
հաստատուի իմ այն տեսութիւնս՝ զոր զուտ փոր-
ձական ճամբով ստացած էի (KZ XXXVIII 205).
Օրինակ մին է՝ *բիլէ* = հայ. *բեթեր*, եւ *ե*:
փոխանակութեան հետաւորացմամբ՝ *ի՛ն*, *սեռ*.
ի՛ն: Կարելի չէ նաեւ *ել*, *սեռ*. *իլը* = լատ.
egress բառի գէմ ալ բան մ'առաւորել, որով-
հետեւ միջմիտութեան միջոցին՝ ըստ ինքեան
ոչ թէ նախաւոր չ ծայր որոշիչ է, այլ չ ծայրի
առջեւ գտնուած ըստայնին երանգը: Բայց
այս բառը ժամանակագրական կուսան մը կու
տայ մեղք. հնդեւրագրական ի՛ն ծագում առած էր
նախ եւ առաջ *ճ*, եւ *իլէ՛* *ճ*, եւ որովհետեւ միջմ-
իտութիւնը՝ թէ եւ *իլէ* յառաջ կը հասկնայի,
բայց ոչ *իլէ* յառաջ, այն տանն միայն կընայ
տեղի ունեցած ըլլալ, երբ ի՛ն ծագում առած *ճ*
արդէն մարտը = եղած էր: Միւս կողմանէ ճ-առ-
կերպ ծայրերէն յառաջ միջմիտութիւնը՝ ուստի
նաեւ ի՛ն սիրիք առած = ծայրն աւելի հին է՝ քան
հայկական ծայրաւորաց նուազումը:

§ 43. Ցանկերպ ծայրերու առջեւի միջմ-
իտութիւնը միայն *ե* ծայրաւորին վերջը տեղի կ'ու-
նենայ. որով միջմիտութեան այս օրինակը կը զա-
նազանի ի՛ն ոչ ի՛ն ձեւերուն առջեւ եղած միջմիտու-
թիւնէն: Վասն զի այս վերջին միջմիտութիւնը
ճորով = եւ ծայրաւորներէն ետքը կը գտնուի
Բիրորովին որով ու մեկին օրինակ մին է՝ *այլ* =
լատ. *alius* եւն. Մէյէ MSL VIII 237 շատ ան-
շարժ գաղափար մ'ունեցած է, կրպ. *ալլա* ու յի
միջմիտութեամբ՝ *ալլոս* սկզբնական ձեւ մ'ընդուն-
ելու: Վասն զի ամենեւին տարաբնուէր տեղի
չկայ թէ կրպ. *ալլա* *ո* *ս* պարզապէս միեւնոյն է յուն.
αλλος սովորական բառին հետ, հմմտ. Բրոս-գ-
ման, Griech. Gramm. էջ 35: Պէտք չկայ գար-

ձեալ յայտնապէս շեշտելու թէ նաեւ նոր կըմբ.
ալլա եւ միջին կըմբ. *ալլա* հին երկրորդաւ մը չի պա-
րունակեր: Բրիտ. *ալլա* մեկնուելու չէ՝ *ալլա*-է, հապա
անշուշտ՝ *ալլա*-է, բայց նոյն իսկ՝ հակառակ գծաւա-
րութեանց՝ նաեւ *ալլա*-է: Մէյէ իւր մեկնութիւնը
յառաջ բերած է, որպէս զի կարենայ պահել այն
ենթադրութիւնը, զոր արդէն Բարթոլոմէ *իլա*-
ամբ մերժած է, թէ է՝ ծայրը *լ* եւ ծայրերէն վեր-
ջը յերեւան կու գայ իրենէ Վ. Սյո կարծիքն ան-
յոգողով կը պահէ նաեւ իւր Esquisse (էջ 29)
գործին մէջ ալ, ուր օր. *ալլա*. *ալլա*-է բառն՝ ար-
մատին կազմութեան կողմանէ՝ կը նոյնացնէ յուն.
δυνατος հետ: Հոն նոյն իսկ սա կարծիքը կը
յայտնէ՝ թէ է՝ նաեւ չէ վերջն ալ եւ բառասկզբան
իրենէ ի՛ն կը ներկայանայ. բառասկզբին համար
կոչում կ'ընէ Լուս բառը, որ իրենէ թէ լիւ. *juvets*
հետ աղիքս ունենայ, Բայց ինչպէս ծանօթ է, այս
լիւ. բառս առընչութիւն ունի բառերու հետ՝
հնդգ. *वृत्* *Լուս*, հին սկանդ. *ver* *ժող*, յուն.
δύρο, *լատ*. *vinor* *Հնդեւր*. չ հայերէնի
մէջ երբեք ի՛ն եղած չէ, ի՛ն ետքը կը կորուստի ի՛ն
(մանրամասն տես KZ XXXVIII 193), նոյնպէս ան-
շուշտ նաեւ *ե* ծայրաւորին վերջը. երեւ. *treies*.
հմմտ. *ի* մ'աւելի մասին՝ § 35: Իսկ *ալ* յաւեր-
դող է ծայրին բախտին համար կարելի չէ Բրոս-գ-
մանի հետ Grndr. I^o 269 վկայութեան կոչել
Գոյնի, հնդգ. *dhayati* *ժծեւ*, Վասն զի Գոյ-
նի՛ն ինչպէս արդէն երեւոյթը ցոյց կու տայ, անու-
ցած է ի՛ն արմատաւոր ձեւէ *Գոյն*, ուղղի. *Գոյն*.
(հմմտ. *ալլա*՝ *ալլա* է § 21). եւ այս արմատական
բառին մէջ անշուշտ չի վերջաւորութիւն ալ
թափուած է (հմմտ. *Գոյն* = *φάσις* եւն). Հաւ-
անականացոյն կարծիքն այն է՝ թէ է՝ ամենուրեք
ծայրաւորաց մէջեղեք կորուսած է: Այն տանն *Գոյ-*
ն մ'ալլա էջ. 3. *գէմբ* որպէս, յառաջ եկած ըլլա-
լու է՝ ըստ ծայրական օրինաց, **porkajetis*, յոգն.
1. *Գոյն*՝ *Գոյն* **porkajetis* եւն: Գամայնի
գէպի ի բառասկզբան շիբեւակ իբր յ. եւ չեմ
գտած սկզբնաւորս յ ծայրով բնիկ հայերէն բառ
մը, որուն մէջ ի նախորդութիւնը չճանչցուէր:
Բրոս-գ-մ *KZ XXXII 22* յա-գ բառը կը կշտ
աւետա. *γαοίτι* = *կապ* բառին հետ, որուն սխալ
ըլլալը ցոյց կու տայ շո-գ երկրորդական ձեւը.
ասկէ անտարակա թափուելու չէ մ-պ *«կոչիկ»*.
այս բառն ափսոսելի անանցած չէ, որովհետեւ
-*մի*- վերջաւորութիւն մը տարօրինակ կ'ըլլար, ուլ
աղիքս ունի հետեւեալ բառերու հետ՝ լիւ. *αυδομι*
«հեռեւ» *հրք*. *ωδ* *«գգեստ»* *հհ*.
ωδ *«գգեստ»* *հրք*. *ωδ* *«կապել»* յուն.
ἐθμοι: *δεσμοι*, *πλόκαμοι* (հմմտ. Lagerciantz
KZ XXXV 273), անշուշտ նաեւ իւր *fedan* *լուծք*,
լուծք, *cobeden* *լուծքութիւն*, *հհ*, *νινάδης*
լուծք (յուն.) *լուս*, *լուս* այսմ մ-պ նշանակելու էր
«տեղի ազանելը», Բայց ասկից՝ Բուգ-գէ՛ն *կոչիկ*
դ-մ *կշտ* *հհ* *հհ* *հհ* *γαμοί* *«աւել»* *«աւել»* *բայն* *հհ*,
սակայն յոյն բայն մ *«տարի»* բառէն անանցած
է (մ *յո* *աւել*). *Հնդեւր*. չ կը ներկայանայ հայե-
րէնի մէջ բառասկզբան ապահովապէս իբր յ. յի
անշուշտ որունից կերպով աղիքս ունի հնդգ.

յնպիսի եւն հետ, իսկ յոս սեռ. յոս կայ
ուրի բառերու հետ նպ. ածա, հոլ. jahe, հրգ.
ei, եւ ապահովապէս ծագած է *öjō-է, այնպիսի
կերպով՝ որ նախ նմանազայնութեամբ *jō-մը
դոյալացու էր. հմմտ. րատ. jeyūnas = հհգհ.
adynāna-ս ըստ Thurneysenի, KZ XXXII 566):
Հնդգեր. չէ ծագած յ ըստ բառականի զուգըն-
թաց էրի հետ՝ որ հնդգեր. Աէ սկիւր առած է,
սակայն բառամիջին է եւ չէ ձայնեւուն միջեւ հա-
մընթացութիւն մը չկայ:

Այլ բառին մէջ եղած միջամիութիւնը կը
գտնուի նոյնպէս նաեւ քոչլ եւ քոչլի բառերուն
մէջ ալ (§ 19), սակայն միջամիութիւնը հոս
հնդգեր. չէ որ յառաջ եկած չէ, այլ չէ ձայնի
փոխուած հնդգեր. գէ եր. Միջամիութիւնը յե-
րեւեակ կ'իլլէ նաեւ բառերու մէջ՝ հոչլ եւ քոչլ
(§ 30) եւ բոլորովին ապահով՝ իւլլ, դոյական եւ
ածական, իւլլ-մի քով: Բառ-լոյ սեռականը նմա-
նակազայնութեամբ յառաջացած է, ոյ/ս փոխա-
նակութեան ուրիշ դիպաց համաձայն (որոնք
ծագած չեն անիւ՝ որ ոյ եղած ըլլաւ ու, այլ
ծառով՝ որ ոյ ձեւին նախաստիճանը՝ ու երկրորդադ-
րէտին նախընթաց վանկին մէջ ու եղած է. հմմտ.
KZ XXXIX 236): Այն նմանակազայնութիւնը՝ որ
կայ իւլլ ձեւին մէջ, տեղի ունեցած է նոյնանման
ամէն դիպաց մէջ, Բոչլ բառին յոչլ. սեռականն է
քոչլ-լոյ. ուստի եւ այս բառն իւրեման է, եւ մնը
պէտք ենք ընդունել թէ ոչ միայն չ, այլ նաեւ չ
միջամիութեան պատճառ. եղած է ահ հետագոյ
վերջաւ մայր վան կին մէջ. Ասոր հակառակն
անկորուստ մնացով է մը միջամիութիւն յառաջ
բերած չէ: Այս պատճառաւ իւրամասնեւուն մէջ
պէտք է միջամիութիւնը միայն եզ. եւ յոչլ.
ուչ. եւ հոչլ. հոլոյնքեր մէջ յերեւեակ դալ, բոյց
ոչ միւս հոլոյնքերուն մէջ. Այս միջամիութիւնը
շատ անգով ալ հաւանաբանցմար դուրս մղուած է
նաեւ ուչ. եւ հոչլ. հոլոյնքերէն (զ. որ. ուլ սեռ.
ուլ), բոյց երբ հաստատուած պահուած է՝ մտած է
նաեւ միւս հոլոյնքերուն մէջ (քոչլ-լոյ փոխանակ ըստ
ձայնական օրինաց՝ *քոչլ-լոյ): Իւլ կամ քոչլ որ ի-
ւրեման է, անորոշ է: 2-մը գիտեր թէ արդեօք
անհետացող է մը նաեւ բառամիջին միջամիութիւն
յառաջ կը բերէ: Ի յառաջագունէ մասը ամենեւին
հաւանեալ է:

Միջամիութեան օրինակներ են չ ձայնի
առջեւ՝ յայն (իւրեման), ա. KZ XXXVIII 198
եւ թերեւս նաեւ այն հհգհ. anyās, աեւ
KZ XXXVIII 240 [հմմտ. Հ. եղին ա կին գրածը
Les monuments démonstratifs de l'ancien arménien
էջ 35]. Գարնեալ այս, յուն. ἀνὴρ, նախապէս
ծագած *ainr-է (անիւնի բով) Մէյէ Esquisse,
էջ 32. իսկ -ին-ը եռապատկի խմբին մէջ միջին
բաղաձայնը կորսուած է: Այժմ այլ եւս չեն
ընդունիր թէ րի առջեւ գտնուող ու անցած
ըլլայ չ ձայնին:

Միջամիութիւնը չ ձայնէն յառաջ, կայ խոչ
բառին մէջ (իւրեման կամ իւ-ս-արեման) Ժոյէ
բոյնի քով, նոյնպէս անշուշտ ուր բառին մէջ
(իւրեման) արմատէն *kō-, kō- ի բառին հհգհ.
gigān «արեւ, րատ. cōs cañus. արմատը լիւսասիման

յերեւան կու գայ ուր բառին մէջ, որմէ օրէս.
(սակայն տարակուսական է թէ նաեւ ուր *թո-ր
սեռ. որչառն ալ ասի ըլլայ, նախ այն պատ-
ճառով՝ որ նշանակութեան զարգացումը բառա-
կան տարբերակ ըլլալու էր, եւ երկրորդ՝ որ ուր
նոյն է յուն. ἄορ հետ. ուր բառը պէտք էր նա-
խապէս հարեւրի պէս § 24 քարման մ'եղած
ըլլաւ: սկզբնապէս ու մ'իւնիւմ է, հմմտ. օրինակ-
ները՝ § 64. եթէ այս տեղը կը վերաբերին հհգհ.
asīs- «սուր, րատ. ensis, այն առին հայերէն բա-
ռին նախածէր *թո-ր ըլլալու էր. ք եղած է առ.
ինչպէս այլուր, եւ ո կորսուած ցի առջեւ.
[Sommerh' Griechische Lautstudien աշխատա-
սիրութեան մէջ՝ յաստատուած օրենքներուն հա-
մեման *թո-ր յունարէնի մէջ պէտք էր որ
*ahor > *haor *ծօր տար. բոյց ձօր բանաստեղ-
ծական բառ մըն է եւ դաւաւարարաւական
աղբեցով ձեւին իւ ձայնը կորուսած է]: Վեր-
ջապէս այս նոյն ըլլալու է ի վերջոյ բառերուս հետ՝
հհգհ. ἀορίς «այս, յուն. ἄορις, վան զի վերջ
ի վերջոյ *kō- *ka- արմատը նոյն է *aև համարեւ
արմատին հետ: Սոյնէն բարդուած է այս-որի,
եւ ասի ալ ածանցած՝ ուրիշ (Bugge KZ
XXXII 38). ուրիշը յառաջապէս կը թարգմա-
նուի զանիւնիւն aegre բառով (հհգհ. սկզբ. eggi-
յառաջացած egge, րատ. acies), Ս-որի՝ յառաջ
եկած է անմասնազայնութեամբ *ուրիշ-է, բոյց
այս ձեւին մէջ պէտք չկայ որ րի տեղէ չ ձայնի մը
կորուսան ընդունուի. մասնաւոր թէ ասոր մէջ
*ուր երկրորդական ձեւ մը կը ծածկուի առանց մի-
ջամիութեան, հմմտ. քու. եւ յոչլ. Սոյն կերպով
կը մեկնէմ նաեւ ուր եւ ոյ, եւ այս պատճառաւ
կը կարեւոր թէ հին հայերէնի մէջ երբեք ընդու-
նելու չէ թէ ոյ երկրորդադ- պարզած եղած
ըլլայ ու, ինչպէս որ նոր հայերէնի օրինակէն խա-
բուելով (ուր ոյ շատ անգով կ'ըլլայ ու. ալ =
հին հոյ. ոյ) կրնար ընդունուի: Թ-ուր բառին
մասին՝ սեռ. ք-ուրիշ, ա. § 68:

Բնականապէս ի, ո, ր, որոնք ի- միջամիութե-
թիւնը պատճառուած են, նախնարար փափկահնչիւն
եղած պիտի ըլլան. սակայն փափկահնչութիւնը
պատմական տամանակին մէջ ասուելի զարգա-
նէր: Ասորեշուտ է ոյ-ը երկրորդական ձեւէ՝ ոյլ ձեւին
քով (Հիւ-բշման I 417), րատ Մէյէ է Բ' Esquisse
էջ 22, ու հնչումը բաղաձայնի մ'առջեւ ունեցած
գիւրգի կախում ունի, նաեւ բառաւորներն ու թեր-
եւս ձայնական օրինաց համաձայն է, իսկ լ' նմա-
նակազայնութեան մ'արդիւնը: Մէյէ-ի՝ ու եւ լ-բե-
րուն մասին առած կանխորոշումը վայր աւելցնելու
է՝ ըստ § 17ի, որ -ին-ը եւ -ոլ-ը եղած են ու: Բոյց

1 [Դժուարութիւն կը պատճառեն հոչլ, խոչ բառե-
րուն այս հոլոյնքը՝ հոչլ հոչլ եւն: Բոյց հոչլ խոչ ու զա-
կաններ թերեւ. *pateres *matreses նախածէրներն կը
մեկնուի, հմմտ. խոչ *qetelotes ձեւէն § 35, այն առին կը
մնայ միայն քննել թէ հնդգեր. -ի-ն այստեղ բառամիջին
ընչ պայմաններով անհետ կորուսած է (լուր հոչլ -ի-ն)
եւ ք'նչ պայմաններով չ ձեւով կը մնայ (քոչլ-մ) անապի-
նէն, իսկ անիւնիւն պայմանի է որ հնդգեր. -ի-ն այստեղ բա-
ռամիջին միայն ու եւ չ ձայնականութեան վերջը կը կորսուի
(լու ի/ հոյ հոչլ լուր եւն, վերջ § 31):

ասով շէ ծագման պատմութիւնը տակաւին չի լինար: Թերեւս Բրուզման Grndr. I 433 իրաւամբ՝ որչափ ալ առանց պայտուցի, բնականօրէն է թէ անհնամասնութիւնքն չէ ծագած կողմնական ձայնի մը՝ անկախ բառին գիրքէն, իբր շ յերեւան կու գայ, Հմմտ. Լեւոն. § 32: Ըստ Մէլէի՝ MSL X 280, կրնանք պնդել թէ մին է ուրիշ՝ գրիթ. аггms «Թշուառ, բառին քով. Ստալյն այսու Հանգրեւ բառական այսպիսի գէպքեր կը ձեռն ածեն իւր»:

§ 44. Հայերէնի մէջ կայ ու-միջամիտութիւնի տիպի ալ, որ տակաւին ի-միջամիտութեան հետ շատ քիչ գուցեալաւոր է: Արդարեւ բառին մէջ միջամիտութիւնը կորուսող ու-է մը յառաջ եկած է, միջնագիտ. յոյն. ադաման-է բառին մէջ՝ ան-կորուստ ձեւացող ու-ի առջեւ միջամիտութիւնը տեղի չ'ունենար: Անշուշտ միջամիտութիւն կայ նաեւ ուր բառին մէջ ալ, ծագած նախ *agmrti՝ անգլանի րով, ապա *amōrtē (Հմմտ. այր, ծագում առած *anērէ § 43): Աճած բառն սևաւ-ը, յուն. δναρ (Մէլէ Esquisse էջ 32) ցոյց կու տայ թէ չէզոք զայնականներու -ծր վերադարձութիւն մը (Հմմտ. յուն. δδωρ «Չուր») կրնար հայերէնի մէջ ալ գտնուիլ: Ուստի եւ ԽԻԷ գէպ ի ԿԻ անցում մը տեղի չունի: Գրեթէ անհրաժեշտ հետեւութիւն մըն է ասոր, որ հիմայ ու-միջամիտութեամբ (եւ ասոր յաշտողը ածականի որոտամանք) պէտք է մեկնել նաեւ այն գէպքերը՝ որոտամանկան կամ քանական փակ բաղաձայնի մ'առնելէ հին ածականի երկրորդականի մը տեղը՝ կայ այսմ ու-երկրորդական մը: Եւ ասիկա այնչափ աւելի կարեւոր է, որչափ ու-ծառնէ՝ եւ ու-յ բառերուն մէջ երեւցած քանական հնդեւր. Աճ մը գրաքննութիւնը ցոյց կու տայ: § 29ի մէջ տեսնուած թէ քանակապատական շարքէն քանական շարքին անցնիլը միայն հնդեւր. Աճ մը յառաջ կու գայ, եւ մէ օ կամ օ ձայնի ծագումը առած Աճ մը. աւելի եւս պէտք չէ ածականին մը Աճ անցումն (եթէ այսպիսի անցում մ'ընդունելու ալ ըլլայ) այնպիսի հին ժամանակի մը մէջ գրուիլ, որ այնպիսի երկրորդական Աճ մը կարենար այն անցումն յառաջ բերել: Իսկ ածականի երկրորդականի մը ու-երկրորդական փոխելու ուրիշ օրէնքը բացարձակապէս անկարելի է գտնել՝ առանց միջամիտութիւն մ'ընդունելու:

Այլ բառին մէջ միջամիտութիւնը Աճ մ'ազգուած է. այսինքն որովհետեւ հնդգի. āhi-s, ահեսա. āh-, յուն. ἄχις, հայ. իի բառերուն մէջ երեւցող լեզուի յետաստիճանը հնչուող փակ բաղաձայնը զուտ քանակապատական մըն էր, եւ նաեւ ածականն մը բովանդակող երկրորդական մըն ալ զուտ քանակապատական մ'ունէր (Հմմտ. յուն. ἔγγελος «սփանկ») ուստի յառ. agousisի մէջ պէտք է հնդգի. լիասեւ -Ա- մ'ընդունիլ եւ ըստ այնմ պէտք է գտնել նաեւ յունական օ փոխ թէեւ ասիկա բոլորովին ալ չհամահունչի ի փոխ հետ (— արդէն ի թերթին KZ XXXVIII 306 ապարդից թէ քանակապատական + Ա յունականի մէջ կը զարգանայ ճիշդ այնպէս՝ ինչպէս կ'աճէ քանական + Ա, ասոր կը վերագառնամ վարդ՝ § 57). Թ փոխ մեւին՝ որուն առաջին վանիլը Հմմտ-

բոնի քով երկար է (նաեւ օ փոխ գրուած), եւ ի փոխի մէջ եղած տարբերութիւնը մեկնելու է փակ բաղաձայնին արտասանութեան այլեւայլ եղանակին: Թեւ հայ մեւին մէջ Ա մը միջամիտութիւն ունի, ցոյց կու տայ այն պարագան՝ որ չէ եղած շ. վանն զի այս պարագան չի կրնար յառաջնեցող երկրորդականը մեկնուիլ, ինչպէս որ ի թերթին KZ XXXVIII 201 Բուզգէի հետ սխալմամբ բնականօրէն էր: Այլ բառին մէջ ածականն մ'ընդունելու բացարձակ ստիպում մը չկայ. վանն զի բառասկզբան ու- կրնայ օսու- ծագած ըլլալ (§ 38 եւ KZ XXXVI 99), այնպէս որ ու-յ կրնայ յուն. օ փոխի բոլորովին հաւասար գրուիլ: Աստղծի առկաութեան պատճառաւ չենք կրնար Աճ մը պատճառաւ միջամիտութեան ճիշդորէն կանոնները գտնել: Դիւ- (§ 32) վերադարձութեան առջեւ միջամիտութիւն յերեւան չի գար. բայց հաս կրնայ նաեւ աստղագրանական գիտականութիւնն ապեւցութիւն մ'ունենալ ըլլալ. որպէս (§ 37) բառին մէջ ր ձայնը կրնայ միջամիտութիւնը խափանած ըլլալ:

Ընդհանրական ու-ծառնէ բային մէջ, լատ. unguō, հնդգի. andajmi «սփանկ», միջամիտութիւնը պէտք է որ կորուսած վանկական Աճ մը պատճառաւ ըլլայ: Ըստ § 17ի քննութեանց՝ յանգրանական չէ ու-ծառնէ մեկնել հնագոյն *աւ-նաւ-է (Հմմտ. սլաւոնի եւ սլաւոնի են): Եւ ինչպէս տեսնուած՝ Հմտ. վերադարձութիւնը ամէն բաղաձայնի ետքը՝ բաց ի - գրէն, ծագած է *anumaiէ: Ամէնի աւելի մտածել կու տայ այն պարագան, որ հայերէնի այն նորովի հնդգի. որով հնդգի. *neumiti տեղը *uneumiti բռնած է, պէտք է խորին հնութիւնէ մ'ունենալ, որպէս կը ու-ծառնէի քանականը մեկնուի, եւ միանգամայն տակաւին միայն զանաւ-ըն է որ ու-ծառնէի ոչ թէ հնդգի. ներկայի հինգրորդ կարգին կը վերաբերի, այլ եօթնորորդին: Սակայն այլապէս մեկնելու ուրիշ կարեւոր մեկնութիւն մը բացարձակապէս չեմ գտներ:

Գիտ. սեւ. գիտ. բառին մէջ անկախ զարգացում մը առուգիւ չկայ, այլ այս զայնանոր պարզապէս իւր համապատասխան բային կախում ունի: Պատմական լեզուին մէջ (ուզ. եւ հայ. ցականին մէջ) կորուսած արմատական ձայնանքի մը (i-, -o- են) անանցեալ բայանունները այնչափ առատացած են հայերէնի մէջ որ, գտնե բարբառութեան մէջ՝ ամէն բայէ կրնան կազմուիլ: Այս բայանունները, բային քով, շատ անգամ երկրորդական են, եւ ձայնարանական խնդիրներու մէջ պէտք են մեծ զգուշութեամբ գործածուիլ (Հմմտ. հունաւի եւ հնդգի. հնդգի. քով, կամ գիտաբան-պարսմ. պարսմ. պարսկերէնի փոխ առնուած բառի մը քով՝ նպ. paimāyama «շափմ», հայ. patiyā-արմատ *mā-): Անշուշտ գիտ. յարաբերաբար հին շղանի մը կը վերաբերի, բայց ամենեւին արտաբայ չկայ որ իւր բային քով երկրորդական է, Բայն է Գա-նի, հնդգի. vindāmi, որ ու-ծառնէի հետ բոլորովին զոգրեցնում է: Գիտ. եւ Գա-նիի մէջ եղած անպարզ բոլորովին այսօրու չէ. կրնար բառն ինչանակազմաբար *գի-գիտ-է շղան ըլլալ, բայց կրնայ նաեւ ըլլալ որ կորուսած ըլլայ շղանի նախնեցող

վանկին մէջ դառնուող է— մը՝ որ հայ մայնաւորաց նուազման ժամանակն յառա՛ծ և միջմիտութեամբ յառա՛ջ եկած էր։ § 42էն կարելի է հաւանական շուկեմբ հետադրել թէ վերոյիշեալ — միջմիտութիւնը (հաւանական § 40ի մէջ յիշուած յետադրին — միջմիտութեան) հնաւոյն ըլլայ՝ քան թէ շեշտին նախընթաց երկարաւանքեան նուազմանը (եւ եւ ըն § 38) (միւս կողմանէ շեշտին նախընթաց երկարաւանքեան նուազումը կրնայ իւր մասին քիչ մ'անագնահատել ըլլալ՝ քան շեշտին նախընթաց և եւ մայնաւորաց կորուստը)։ Եւսն-դուսն ենթադրութիւն մը չէ ինքի համար ընդունել, թէ շեշտին նախընթաց է— երկարաւանք մը բոլորովին կորուստ ըլլայ՝ միտժամանակ եւ եւ ըն մայնաւոր վերածուելով։ Ազգ՝ *oĩdumeumĩ հիմնական ձեւին մէջ է՝ մայնե՛ր՝ անհետացող և՛ ազգեցութեամբն է— եղած է. այս է— մնացած է մինչեւ շեշտին նախընթաց երկարաւորին նուազելը, բայց այնուհետեւ բոլորովին կորուստ է. դարեւաւ մասդեր կ'ընեն՝ որ հիմնական ձեւը պէտք է *oĩdumeumĩ գնել և մէջ *oĩdumeumĩ (Հսմմ. Բաւ-ձակ՝ ՀՏԳԿ. ծնածոյն)։ Այլի շատ արատաւ-ղիվ Պէշտե՛ր կրնայ ընդհակառակն *ong'umeumĩէ ծագած ըլլալ։

Եթէ է գիւր եւ Գրանի բաւերուն իմ առած մեկնութիւնն ուղիղ է, այն առանձն լատի՛ կրնայ մեկնուիլ իբրեւ հերթադրանքախոսութիւն մը՝ *լուսն՝ ձեւին, որ *lign'umeumĩ է ծագած էր։ Սակայն այս հիմնական ձեւը պէտք էր կրտսերագոյն ըլլալ՝ քան թէ առնչելի համապատասխանող հիմնական ձեւը, վասն զի քմառաւատաստական անփոփոխ մնացած է։ Այն առանձն է— երկարաւորն՝ որ վերջէն կորուստ է, պատճառ եղած ըլլալու է որ հնդեւեր-ց՝ անփոփոխ մնացած է նուրբ-թաւի մ'աստիճանին վրայ։ Եթէ է չուղարկ այս մեկնութիւնն ընդունելի, այն առանձն կրնայ երկրորդական ձեւէ մը՝ *leig'ũ (Հսմմ. յուսն. λ ε ι π ω) մեկնել փորձել, վասն զի օ՛ւ է վերջն ալ՝ ամենայն հաւանականութեամբ՝ նուրբ թաւին ստիճանը հաստատաւորն պահուած պիտի ըլլար։ Եթէ՛ կատարեալի ձեւին մէջ + անշուշտ անմասկազմութեան արդիւնք է։ (Սխալ էր իմ այն ենթադրութիւնն KZ XXXVIII 204, թէ լատին՝ հնդեւեր. Բնդակտիւն եւ նուրբի զարգացման նկատմամբ զուգընթաց ըլլայ արծն-ի հետ, Հսմմ. լատ. argenium. վասն զի արծն-ի թէն նաեւ ընդհանրապէս այն վերլուծութիւնն ունեցած է՝ զոր ունի argenium, միշտ պէտք է որ՝ ինչպէս շատոնց կ'ենթադրուէր, երբեք բառին համանուն իմանա-կազմաբար փոխուած ըլլայ։ Բայց է նկատի ունե-նալով յուսն. ἀργυροςը՝ անկարելի չէ որ արդէն է կիզման իսկ զարուակի վերլուծութիւն մ'ունեցած ըլլայ)։

Անշուշտ — միջմիտութեան օրինակ մին է նաեւ մաւր՝ բայերով մտքով՝ աւ մաւրցանիւն, Թերեւս մաւր ներկայի մը կանխալ ըլլայ ինչ-բառին պէս, Հսմմ. աւստ եւ լատի՛ վերլուծութեանց օրինակները՝ § 14։ Այս բառերը՝ նշանա-կութեան կողմանէ, շատ լաւ կը պատշաճին յա-նդերբուս՝ ՀՏԿԼ. mot. «հանդիպում», mēta «հանդիպել», գրթ. gamōjjan «հանդիպել»

հնդեւեր. արմատ *mā- (յոնդերական է Բուդդի էր եւ Մէլէի MSL X 278 այն ենթադրութիւնը թէ gamōjjan աղերս ունենայ մաւնի՛ բային հետ, վասն զի մաւնի՛ չի կրնար բաժնուիլ մաւնի՛նէ կատ. եւ՛յնք պատճառականէն, ուստի մաւնի՛ն ու մայնը հնդեւեր. մ է չէ, այլ հնդեւեր. ւ)։

Վերջապէս ինքեմ՝ հայ. առաւ (ածական — արմատ), զոր կը կռեն՝ յալորդ բառերուն հետ՝ գրթ. ga-nōhs, հրթ. gimug, ՀՏԿԼ. gnōgr «բաւական», դարձեալ աղերս ունի՛ լատ. nancisco-ր ՀՏԳԿ. asōmĩ «համի», եւսն՝ Հիմնական նշանակութիւնն է «տարածուող, սփռուող», ուս-կից՝ մէկ կողմանէ՝ «բաւալ», բայց միւս կողմանէ՝ «այն որ ամէն կողմ՝ պիտի հասնի ու բաւէ, ուստի ցանցաւ, եւ ինչպիսիքեալ գործածելի», շիշ-միւնեղյն կրկին զարգացումն է յայտ կաւ քայլ բայի մ'ածական անանցման մէջ, որ նշանակութեան կողմանէ nancisco-ր ՀՏԳԿ. asōmĩ բառերուն ինքնալ է (լատ. spēi «շոյտ ըլլալ, պարագ ամա-նակ ունենալ», ուստ. y-cōmō եւսն). հսլ. spor՝ կը թարգմանուի «քեր է վերայ, լիով, լիւստաւ, բայց գլխաւոր նշանակութիւնն անկից յայտնի է՝ որ spori byōōde կը համապատասխանէ յուսն. π λ η θ υ ν θ έ ν τ ε ς ρ ι, որ կը ամենի նախաւա-ստութեան մէջ πέντε άρτοι εις πενταταχλίους π λ η θ υ ν θ έ ν τ ε ς, դարձեալ սերբ. spor «երկարա-տեւ, բաւող» (չ. or. chljeb «հաց», ուստ. cporuĩ «երկարատեւ, առատ, հսմմ. առանձն՝ ւրո ցкоро, mo ne cporo «շուտով եկածը» երկար չի տեւեր. աւելի քանի մը պատական լեզուաց մէջ բոլորովին բնական եղանակաւ զարգացած է նշա-նակութիւն մը՝ որ մերձաւորապէս «առատ, իմա-տիւն ճիշդ հիշատակ է, շէր, sporiĩ «ինչպէս» (այսինքն) բուն «երկարատեւ ընել», հետ ամա-նակներ կը նշանակէր նաեւ «անցքընել, օրհնել, բազմացնել», spori «առատ, կամ» «ինչպիսի-կան, միւր. spore «սակալ, ցանցաւ, նոր, (չ. or. մաղեր)։ Բնականաբար ատենց հետ միւնեղյն է հրթ. spor «ինչպիսի» (ՀՏԳԿ. sphrā- «առատ, շատ») հսմմ. Հ է դիւն ա կիւ լեհերէն գրածն՝ Materyały i prace komisji językowej akademii umiejętności w Krakowie, II, 172։ Արեւմտեանապագիտ-օրէն առաւ բաւց գրթ. ganōhsի հետ համեմա-տելն անկարելի չէ. հայերէն բառին նախածին է մերձաւորապէս *n)nglku-։

(Ըրաւանիւնի)

ՀՈՂԵՐ ԳԵՐԵՐՍՈՐՆ

ՍՏԻԿԱՐԱՆԱԿԱՆ ՀԵՏՈՋՈՏՈՒԹԻՒՆԸ

(Ըրաւանիւնի)

8.

1. Հայ. առնի (կտ. 1. գեմքն առնի)՝ բերելա տանել՝ եւ սիր. ajā-mi, *agō+mi «բերել» գր. asōmĩ «տանել, յուսն. առնի, լատ. ago «բերել» հս. aka «քնալ, երթալ», հասանել՝ հրթեր. aig, *agiti (ad-aig-ը մէջ), *agiti, at-om-aig «ad-igit me, առ հնդեւեր. *āgē/o (նեթ. 1. գեմք